

NEKAJ ANTIČNIH ZEMLJEPISNIH POJMOV O NAŠIH KRAJIH

SONJA PETRU

Narodni muzej, Ljubljana

Za vrednotenje starejše naselitvene zgodovine takega prostora v zemljepisnem smislu so poleg pokrajine in njene oblikovanosti potrebni še podatki o takratni klimi, vodovju, sestavi tal itd. Seveda pa v antičnem izročilu ne dobimo teh podatkov in ustreznih poimenovanj v današnjem geografskem smislu.¹ Zato mora izhajati obravnava antičnih geografskih razmer in naselitvenih možnosti danes slovenskih pokrajin s širših vidikov tega prostora. Slovenija leži v stikališču štirih današnjih geografskih pojmov: Balkanskega polotoka, izrastkov Alp, Panonije in Apeninskega polotoka.²

Pri površnem zemljepisnem vrednotenju našega prostora nehotе zapa-demo napačni predstavi o njegovem goratem značaju. Znotraj teh predelov pa obstoji vrsta polj in kotlin z izrazitimi naselitvenimi možnostmi in z zagotovljeno gospodarsko osnovo. Med njimi je nekaj takih, ki so bile tudi v antiki klimatsko izredno ugodne, tako dolina Rižane, Vipavska dolina,

¹ P. Petru, Nekateri problemi provincialnorimske arheologije v Sloveniji. AV 15-16, 1964-65 (1965), 55; A. Graf, Uebersicht der antiken Geographie von Pannonien. Diss. Pann. I, 5, 1936; S. Borzsak, Die Kenntnisse des Altertumes über den Karpatenbecken. Diss. Pann. I, 6, 1936; B. Saria, Die geographischen Kenntnisse der Griechen und Römer vom Ostalpengebiet. Ostdeutsche Wissenschaft 5, 1953, 89; E. Hörnig, Die geographischen Namen des antiken Pannonien. Diss. Heidelberg 1950; F. Ramsauer, Die Alpenkunde in Altertum. Zeitschr. d. Deut. u. Oesterr. Alpenvereines 32, 1901, 55; E. Schwarz, Über antike Namen in Österreich als Zeugen von Völkerberührungen. Wiener Prähist. Zeitschr. 19, 1932, 286; R. Heuberger, Der Eintritt des mittleren Alpenraumes in Erdkunde und Geschichte. Beiträge zur Geschichte und Heimatkunde Tirols (Festschrift H. Wopfner). Schlern-Schriften 52, 1947, 69; R. Heuberger, Rätien im Altertum und Frühmittelalter, Forschungen und Darstellungen. Schlern-Schriften 20, 1932, 78; E. Polaschek, Noricum in Ptolemaios Geographie 143 (1953) 701; P. Lessiak, Die kärntnerischen Stationsnahmen. Carinthia I 112, 1922, 1; I. Kukuljević-Sakcinski, Panonija rimska. Rad JAZU 23, 1873, 108; A. Jelić, Das älteste kartographische Denkmal über die römische Provinz Dalmatien. WMBH 7, 1900, 167; A. Müllner, Emona, Laibach (1879); J. Katancsich, Specimen Philologiae et Geographiae Pannoniorum. Zagreb (1795); A. Gnirs, Das Gebiet der Halbinsel Istrien in der antiken Ueberlieferung. Programm der Real-Schule der K. und k. Kriegsmarine, Pola 1901/2, 1 ss.

² A. Melik, Slovenija, Ljubljana (1935/36).

dolina Krke, Celjska kotlina, Ptujsko polje s Slovenskimi gorami, dolina Mure, Labodska dolina in celovski bazen.³

Če skušamo v antičnem izročilu najti ustrezen širši pojem za geografsko opredelitev našega ozemlja, vidimo, da bi najbolje ustrežal naziv Ilirik. Čeprav nosi ta pojem v sebi politično opredelitev⁴, nam je lahko, po Apijanovem opisu⁵ tudi širši geografski pojem. V uvodnem poglavju svoje Iliriku posvečene knjige šteje k Ilirom v širšem smislu narode med Makedonijo, Tracijo, Donavo, Jadranom ter do vznožja Alp. To pa bi ustrezalo pojmu »kontinentalni Balkan«, kot je to pokrajino opredelil v sodobnem zemljepisju prof. Cvijić.⁶

Pisec klavdijske dobe Pomponius Mela (II 3, 57) smotrno zaključuje ta prostor na zahodu, saj pravi: *Tergeste intumo in sinu Hadriae situm finit Illyricum*. Kasnejša sprememba in postavitev te meje na Rižano in kasneje na Rašo⁷ ne more ovreči ugotovitve, da je sodil v obdobju iz prehoda prazgodovine v antiko ta prostor k Ilirom in s tem k Iliriku.⁸ Če je bil potemtakem tržaški prostor v eni svojih zgodovinskih dob konec Ilirika, je naravna meja le na Timavu pod strogo devinsko skalo. Z zahoda je segala sem — prav v obdobju, ki ga obravnavamo — *Gallia Cisalpina*, za katero pravi Ciceron v Filipikah (III 5, 13), da je *flos Italiae*. Italija mu je tu le geografski pojem, ki ga v naslednjem poglavju politično opredeljuje glede na te kraje kot »firmamentum imperii populi Romani«.

Tu na Timavu se torej neha v antiki Italija. Dobrih 600 let kasneje je to meja strnjene naselitve naših slovanskih prednikov, kar govori za našo gornjo domnevo o naravni meji in ločnici, ki jo dela Timav s spodnjim tokom Soče.⁹

Izvir Timava je ovenčan z legendami in odet s pravljico o božanstvu belih, človekojedih konj — o Diomedu, ki mu posveča svoje verze tudi Vergil: *Antenor potuit, mediis elapsus Achivis, Illyricos penetrare sinut atque intima tutus regna Liburnorum et fontem superare Timavi unde per ora*

³ K. Wilvonseder, Zur keltischen Besiedlung des Ostalpenraumes. Carinthia I 143, 1953, 586.

⁴ Plinius, n. h. III 21: *Nunc totum uno nomine Illyricum vocantur generatim*; G. Zippel, Die römische Herrschaft in Illyrien. Leipzig (1877) 1; CIL III p. 279; G. Alföldy, Bevölkerung der römischen Provinz Dalmatien. Budapest (1965); Z. Marič, Donja Dolina. Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu NS 19, 1964, 15 z utemeljitvijo posebne panonske kulture in območja.

⁵ Illyrike I 1 in 6 ter III 14; M. Fluss, RE suppl. V (1931) 311.

⁶ Balkansko poluostrvo I (Beograd 1936) 54; A. Melik, Meja med Balkanskim polotokom in evropskim trupom. Glasnik geografskega društva 1928, 14.

⁷ A. Degrassi, Il confine nord-orientale dell'Italia romana. Diss. Bern. I, 6, 1954.

⁸ M. Suić, Zapadne granice Ilira u svijetlu historijskih izvora. Posebna izdanja Centra za balkanološka ispitivanja 5, 1967, 33; S. Gabrovec, Problem severozahodnega področja Ilirov. Posebna izdanja Centra za balkanološka ispitivanja 4, 1964, 217; V. Scrinari, Tergeste, Municipii e colonie. Roma (1951) 16; širši upravno-politični pojem Ilirika — vsaj kar zadeva carino (Appian I 6; V 29) — pa vključuje na zahodu še Norik in Retijo, kar pa je po Apijanu starejše izročilo. K Ilirom prišeta plemena raznih imen primerja Apijan s sorodnimi razmerami pri Grkih. kjer se tudi vsako plemo imenuje po svojem imenu. Da sodi naš prostor k Iliriku. bi govoril tudi podatek pri Strabonu IV, p. 207, kjer pravi, da teče poleg Nauportusa reka, ki prihaja iz Ilirije. O meji Ilirika na Rižani gl. E. Polaschek, Aquileia und die Nordostgrenze Italiens. Studi Aquileiesi 1953, 35.

⁹ A. Degrassi, Lacus Timavi. Scritti vari di antichità. Roma (1962) 709 ss; I. I. X/4, p. 99, po kateri pravijo okoliški Slovenci Timavu tudi Timok.

novem vasto cum murmure montis it mare proputum et pelago premit arva sonanti.

Po Polibiju¹⁰ so pravili okoliški domačini Timavu »izvir in mati morja«. To je legenda, ki je vezana nanj. Geografsko pa pomeni Timav mejo med plodno ravnico in kraškim svetom Jadranskega zaledja, od tega so tudi odvisne različne življenjske možnosti prebivalcev Ilirika. V skalo vkleknjene plodne dolinice našega Krasa so omogočale le izolirano poselitev, silile so k živinoreji in razdrobljenemu plemenskemu in rodovnemu življenju. Vse-skozi je bila naselitev in politična ureditev teh predelov odvisna od naturalnega bogastva pokrajine, ker so se takrat dobrine menjavale neposredno. Kot rečeno, pa so bili ti pogoji na Krasu, v Istri, Dalmaciji, Hercegovini, Črni gori in Makedoniji v tej meri sorodni, da je razumljiva enotna antična opredelitev naštetih pokrajin.

Zelo sorodne so bile razmere tudi v Panoniji. Cassius Dio (XLIX 36, 2) opisuje Panonijo iz lastnih izkušenj kot pokrajino vzdolž donavskega brega od Norika do Mezije. Zanj pravi Apijan (IV, 22), da je gozdnata pokrajina, ki se razteza od Japodov do Dardanov. Prebivalci ne živijo v mestih, ampak so raztreseni po deželi ali zaselkih. Iz tega opisa sledi, da je bilo življenje v Panoniji podobno življenju v hribovitem predelu Balkana.¹¹ Tudi tu so reke in močvirja omejevale življenjski prostor in ustvarjala osnovo plemensko-rodovne ureditve.

Ime *Pannonia* označuje sprva območje na obeh bregovih Save. Kasneje pa se je raztegnilo na pokrajino do Donave in prevzelo tudi geografsko enačenje, ki se obdrži še v srednjem veku (A. Mócsy, RE, suppl IX [1962], 520). Nasprotno pa označuje ime *Noricum* od drugega stoletja pred n. š. združenje vzhodnoalpskih plemen v kraljestvu, ki mu načelujejo Noriki (Polaschek, RE XVII [1936], 973). Po rimski zasedbi označuje njihovo provinco. Tako je Norik politično-pravna oznaka in ne geografska (Barb, Wiener numismatische Zeitschrift 61, [NF 21] 1921, 26), kar se izraža tudi v tem, da so dobile posamezne pokrajine v srednjem veku nova imena ali pa so obdržala še predrimska (Koroška, Kranjska).

Neznani geograf iz Ravenne v zgodnjem srednjem veku opredeljuje osrednje slovenske pokrajine kot *Carniola*. Tudi Pavlu Diakonu je *Carneola* takratna domovina Slovencev.¹² Toda ime te pokrajine je očitno starejšega izvora, ker je izpeljana iz imena *Carnus* s pripono *olus*.¹³ Vendar pa pozna ravenški geograf, sledeč gotskemu filozofu Marcomiru, tudi naziv *patria Carnech*. V uradnih virih se zadnjič imenuje *Carniola* poleg novega naziva *Chreine* leta 973.

O meji Karnije oz. Karniole pa na današnji stopnji dognanj ne moremo zanesljivo sklepati. *Chreine* je verjetno vezan na širok pojem Kranjske z Dolenjsko, Gorenjsko in Notranjsko do Vipavske doline. Kako daleč je segala prek te meje, danes ni možno zanesljivo določiti.

¹⁰ Po Strabonu V 1, 8; prim. še Hacquet, *Oryctographia carniolica* I (1785) 63 o Timavovih izviri.

¹¹ Zanj pravi Apijan IV 22, da je gozdnata pokrajina. Prebivalci ne živijo v mestih, ampak so raztreseni po deželi ali v zaselkih glede na sorodstvo.

¹² F. Kos, *Gradiivo* I (1905) pod 182.

¹³ J. Kelemina, *Langobardski spomini pri Slovencih*. Slavistična revija 4, 1951, 177; H. Vetters, *Kontinuität von der Antike zum Mittelalter in Ostalpenraum*. *Vorträge und Forschungen* 10, 1961-62, 30 ss.

Prehodno vlogo naših pokrajin in v prazgodovini razviti tranzit naka-
 zujeta že Strabo in Herodot. Pri tem je naš prostor zbiralnik prometa z
 vzhoda in severa. V nasprotju s pokrajinami vzhodnega Ilirika in s cen-
 tralnim alpskim prostorom, katerih pomen je predvsem v povezavi severa
 z jugom, pa imajo naši kraji izrazito vezno vlogo. To izpričuje že dejstvo,
 da vodi skozi naše kraje t. i. jantarjeva cesta, omenjena pri Pliniju,¹⁴ in da
 se pri Vrhniki naveže nanjo »hiperborejska pot« Donava—Sava.¹⁵ Prav o tej
 poti govori tudi pravljica o Argonavtih, ki o njej poroča Plinij.¹⁶ O prena-
 šanju tovara od Nauporta prek Julijskih Alp poroča tudi Strabo, ki pravi
 v knjigi IV p. 207, da prebivajo Japodi, ilirsko-keltsko pleme, blizu Okre.
 Nekoč so bili močni in glasoviti po svojih ropanjih ter so prebivali na obeh
 straneh hriba Albion, dokler jih ni končno ukrotil v vojni Oktavijan. Nji-
 hova naselja so Metulum, Arupium, Monetium in Vendon. Za Japodi je me-
 sto Segestika v ravnici, poleg njega teče reka Sava, ki se izliva v Donavo.
 To mesto ima — tako pravi Strabo — primerno lego za vojskovanje z Da-
 čani. Okra je najnižji predel Alp, kjer Japodi mejijo na Karne in prek
 katerega se tovari blago z vozovi iz Aquileje v Nauportus. Ta pot ne znaša
 več kot 400 stadijev (v knjigi VII p. 313 pravi, da meri ta pot 350 stadijev
 in da nekateri pravijo, da znaša celo 500 stadijev). Od tod (Nauportusa) pre-
 važajo blago po rekah do Donave in do pokrajin ob njej. Poleg Nauportusa
 teče namreč reka, ki prihaja iz Ilirije in je plovna ter se izliva v Savo. Po
 tej reki se tovari prevažajo v Segestiko ter v dežele Panoncev in Tavriskov.
 Pri Segestiki se izliva v Savo Kolpa. Obe reki sta plovni in izvirata v Al-
 pah. Za ta vir je črpal Strabo podatke (po U. Kahrstedtu, Studien zur poli-
 tischen und Wirtschafts-Geschichte der Ost- und Zentralalpen vor Augustus.
 Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1927) iz ne-
 kega vira iz 2. stol. pr. n. š. in je torej mlajši od onega iz knjige VII. J. Ša-
 šel¹⁷ ugotavlja zato, da je imel antični *Nauportus* tako v trgovini kot v po-
 litični sferi odločilno vlogo. Po njegovem je bila ta še izrazitejša po ustano-
 vitvi Aquileje. Iz tega so sledile tudi prednosti, kot cestnina, carina, voz-
 nina itd., ki so ustvarjale stalen vir dohodkov.

Podrobnejše opise naših krajev, ki pa nam posredujejo vendarle zna-
 nje splošnega pomena, dolgujemo Ptolemeju in Strabonu za zgodnjo antiko
 in neznaneu geografu iz Ravenne za kasno antiko. Žal pa so ti viri tako
 pomanjkljivi, da so mogli humanisti razlagati posamezna geografska imena
 po svoje.¹⁸ Vredno upoštevanja pa se mi zdi mnenje A. v. Premersteina in S.

¹⁴ N. h. XXXVII 11; gl. tudi Solinus, 22; Plinius, n. h. III 151—152, pravi tudi,
 da je poleg kvarnerskih otokov — Krk, Lošinj, Rab, Cres — ki jim na splošno
 pravi *Absyrtides*, še otočje *Electridas*, ki ima ime po jantarju.

¹⁵ Herodot IV 33; J. Brandis, RE IV (1901) 2127; B. Saria, RE XVI (1935) 2009; E.
 Norden, Alt-Germanien 1934, 209; L. Tončič-Sorinj, Südostforschungen 18, 1959, 380.

¹⁶ N. h. III 128 — že pravilno ugotavlja, da se nobena reka ne izliva iz Dona-
 ve v Jadransko morje.

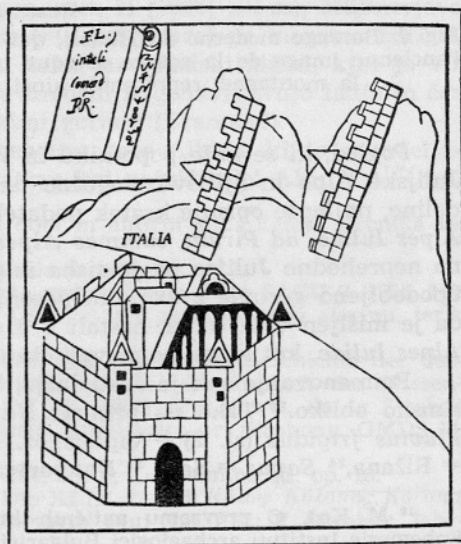
¹⁷ Keltisches portorium in den Ostalpen (zu Plin. n. h. III 128). Corolla memo-
 riae Erich Swoboda dedicata, Graz (1966) 198.

¹⁸ Zato obstoji pri izredno kritičnem gledanju često bojazen, da so današnji
 pojmi, npr. Karavanke ali Hrušica (Popovics, Abhandlungen vom Meere. Leipzig
 [1750]), plod humanističnega časa, kar se najbolj vidi pri naših starejših avtorjih,
 tako J. L. Schönlebn (op. 1), P. M. Baučarju (Bauzer — po rk. Historia rerum
 Noricarum et Foro-Julienium 1660 — po Linhartu), Hanžiču (Annalect. seu Collect.
 pro hist. Carinth. — po Linhartu), A. Gladiču (A. Gladich, Relatio historica —

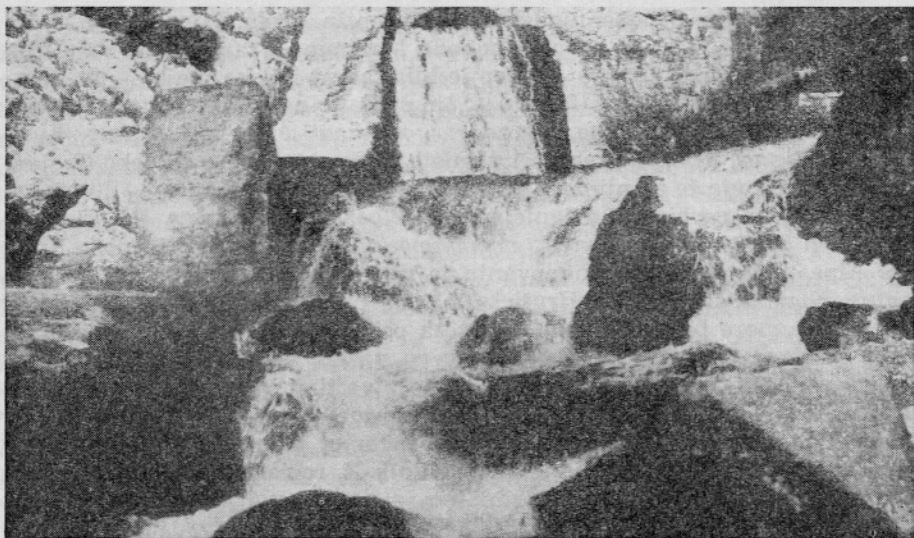
Rutarja, Römische Strassen und Befestigungen in Krain. Wien (1899) 22, da nam Herodian VII 12, 8 v opisu pohoda Maximina Traxa l. 238 daje opis pokrajine od postaje *Acervo* — kjer je bila takrat italska meja — do Emone, ki ji pravi *πρώτη Ἰταλίας πόλις*, in še dalje na zahod. Na tem odseku leže namreč gorovje, soteske in gozd: *ἐν κοιλάσιν ὁρῶν ἧ λόχμας ὄλαις τε κρύφιοι εἶεν*, šele po prekoračitvi meje, če pa bi šel Trax preko Trojan, bi bilo to gorovje že za njim, ko je stopil v ljubljansko ravnico — *τὸ πεδίον*. Šele za to ravnico se dvigujejo Alpe: *πρόκειται δὲ αὕτη (Ἡμᾶν) ἐπ' ἀκροτάτῳ πεδίῳ ἰδρυμένη πρὸς τῆς ὑπωρείας τῶν Ἀλπεων*, in sicer Julijske Alpe — po antičnem pojmovanju je vrh prehoda, ali kot pravi IH: *ad pirum summas alpes* — na Hrušici. Po tem, pravita Premmerstein in Rutar, o. c. 23, ne more biti pogozdeno in sotesk polno gorovje, ki leži zahodno od meje in skozi katero je držala cesta v *τὸ πεδίον* Ljubljansko ravnico, nič drugega kot še danes z gostimi gozdovi in z večjimi in manjšimi soteskami preprejena hribovita pokrajina med Višnjo goro in Šmarjem. Če nekoliko posplošimo to gledanje obeh imenovanih avtorjev in upoštevamo, da nekatere raziskovalci menijo, da je takrat sodilo k X. regio še območje Neviodunuma, bi opis o hribovitem in gozdnatem — *ἐπέστη τοῖς τῆς Ἰταλίας ὁροῖς θύσας τε ἐπὶ τῶν μεθορίων βωμῶν τῆς ἐπ' Ἰταλίαν εἰσβολῆς εἶχετο* — skrivališč polnem področju lahko raztegnili na Dolenjsko.

Sl. 1. Risba Julijskih Alp in Vipavske doline iz priročnika *Notitia dignitatum*, nastalega v 5. stol., ki nazorno dopolnjuje podatek v IH p. 88 (ed. Cuntz): *mutatio Castra mil. XII, inde surgunt Alpes Iuliae, ad Pirum, summas Alpes*

Fig. 1. Dessin des Alpes Juliennes et de la Vallée de la Vipava du manuel *Notitia dignitatum*, du 5e siècle, qui complète clairement la donnée de IH p. 88 (ed. Cuntz): *mutatio Castra mil. XII, inde surgunt Alpes Iuliae, ad Pirum, summas Alpes*

poetica de Memorabilibus Carniolae, Vetus et nova Carniolae Ecclesiastica Memoria — po Linhartu), že omenjenem Popoviču in drugih. Ta mnenja je zbral deloma P. Hitzinger, Lage mehrerer Römerstädte in Krain und in den Nachbarländern. Mitteil. d. Hist. Ver. f. Krain 11, 1856, 14. Zato je zavladal velik strah in čiščenje pojmov, ko so že pred sto leti dokazali, da *Metulum*, *Terpo*, *Stridon* itd., ne morejo biti v Sloveniji. Toda ta skepsa je tudi zašla na stranpota, kot to dokazuje povezava Pece s postajo *Poedicum* (Polaschek, Carinthia I 143, 1953, 704) in po mojem tudi Horjul, ime, ki bi moglo biti povezano z rimskim pojmovanjem lege *Alpes Iuliae*.

Sl. 2. Sodobna zajezeitev Hublja, ki pa ne more v celoti zabrisati nekdanje podobe izvira, ko je Hubelj v slapu privrel izpod gore, upodobljene tako tudi na Tabuli Peutingeriani

Fig. 2. Barrage moderne du Hubelj, qui cependant ne peut pas effacer en entier l'ancienne image de la source, lorsque le Hubelj arrivait en cascade de dessous la montagne, représentée ainsi aussi sur Tabula Peutingeriana

Pogled, ki se kaže popotniku iz Vipavske doline na antično pojmovane Julijske Alpe in njihovo mogočno delujočo sklenjeno črto okoli omenjene doline, najlepše opisuje kratek podatek v IH p. 88 (ed. Cuntz): *inde surgunt Alpes Iuliae, ad Pirum, summas Alpes*. Drugi podatek o antičnem gledanju na neprenehodne Julijce pa je risba iz priročnika *Notitia dignitatum*, kjer je upodobljeno gorovje z dvojnim pasom zapornega zidovja (sl. 1). Gotovo je, da je mišljen v tej risbi, nastali v 5. stol., z upodobljenim gorovjem masiv *Alpes Iuliae*, kot so ga pojmovali Rimljani.

Poimenovanje rek je dosti lažje, ker so ohranile večinoma svojo pred-rimsko obliko.¹⁹ Tako na primer: *Natisone*²⁰ = Nadiža, *Aesontius* = Soča²¹, *Fluvius frigidus* (sl. 2) = Vipava oz. Hubelj,²² *Timavus* = Timav,²³ *Formio* = Rižana,²⁴ *Savus* = Sava,²⁵ *Nauportus* (po Pliniju), *Corcoras* (po Strabonu)

¹⁹ M. Kos, O prevzemu antičnih krajevnih imen na Slovenskem ozemlju. *Ephemeris Instituti archaeologici Bulgarici* 16, 1950, 241 ss; F. Bezljaj, *Predslovenski ostanki v slovenščini*. Naša sodobnost 6, 1958, 673 ss.

²⁰ Plinius, n. h. III 126–127; H. Philipp, *RE XVI/2* (1935), 1806; R. Rigo, *Sul percorso dell'Isonzo nella antichità classica*. *Aquileia nostra* 24–25, 1953/54, 13 ss, z novejšo literaturo.

²¹ *Notizie degli scavi* 1925, 20; Conway, *Pre-Italic Dialects of Italy* 1933, 248; Hohl, *RE X* (1919) 865; P. Bizzaro, *Idrografia del Friuli orientale*. Gorica (1903).

²² S. Stucchi, *Aidusina romana*. *Ce Fastu?* 21, 1945, 29, razlaga to ime z izredno mrzlimi vodami Hublja.

²³ A. Degrasi, gl. op. 9.

²⁴ Plinius, n. h. III, 127 — prim. op. 60; A. Degrasi, *Il confine nord-orientale dell'Italia romana*. Diss. Bern. I, 6, 1954, 46; L. Plesničar, *Nekaj zgodovinskih po-*

in *Haemona* (z napisa CIL III 3224) so tri sporočena imena za Ljubljano,²⁶ k temu še posvetilo božanstvu *Laburus*, ki naj bi po mnenju jezikoslovcev²⁷ prav tako označevalo Ljubljano. Pri Strabonu navedeni podatek, da je v bližini Nauporta Korkoras, bi govoril za Krko;²⁸ oblika *Corcac* neznanega geografa iz Ravenne pa bi po Kosu in Kelemini ustrezala Kokri.²⁹ Za Kolpo ima večkrat v virih potrjeno ime *Colaps*, *Colapis*,³⁰ reka *Dravus* = Drava.³¹ Ali je posvetilo *Aequornae* in *Adsallutae* možno vezati konkretno na reko — v tem primeru na Savinjo³² oziroma na reko pri Emoni³³ — je vprašanje. Enako zapletena je tudi — kot kažejo novejša Alyjeva raziskovanja³⁴ — opredelitev pri Strabonu, knjiga VII, omenjenih rek Drábon in Noaron. Verjetno je Strabon za to mesto črpal podatke iz istega vira kot TP, kjer se Drava izliva v Savo, obe skupaj pa v Jadransko morje pri postaji *Naronia*.³⁵ Ime za Muro = *Murius fluuius* so izpeljali iz imena postaje *In Imurio* v TP.³⁶

Med rekami, ki doslej še niso opredeljene, a bi mogle izvirati v vzhodni Sloveniji, omenja v zgodnjem srednjem veku Jordanes, *Get.* 52, 268 = *Mon. Germ. Auct. ant.* V 1 p. 127: *Valamer inter Scarniugam et Aqua nigra fluvios, Thudimer iuxta lacum Pelsois, Vidimer inter utrosque manebat*. Tomaschek (RE II [1896] 302 pod 60) meni, da je *Aqua nigra* Raba. Keune (RE II A 1 [1921] 357) misli, da je *Scarniuga* Leitha; Holder, *Altceltischer Sprachschatz* II, 963 predpostavlja njen slovanski izvor po imenu (A. Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien* II [1926] 101 ss), Müllnerjevo (Emona, 63 ss) domnevo o reki *Aquilis* (= Ljubljana) pa moramo izločiti, ker je plod njegovih posebnih teženj. Reka je v Padski nižini, kjer jo vir navaja kot pritok Pada, po katerem so tovorili Argonavti svojo ladjo in čez katero je šel Alarih tik pod Apeninskimi gorami (Brenner?).

Poleg pri Strabonu že zgoraj omenjene gore Albion, ki jo opredeljujejo kot Snežnik,³⁷ omenja isti vir še Okro kot najnižji del Alp: ἡ δ' Ὀκρο

datkov o Slovenskem Primorju v rimski dobi in antični situs Egide. Kronika 14, 1966, 68.

²⁵ P. Petru, Cernunnos v Sloveniji. *Situla* 4, 1961, 39.

²⁶ J. Šašel, op. 17; F. Bezljaj, Slovenska vodna imena. *Dela SAZU* 9, 1956, 349.

²⁷ B. Saria, RE XVI (1935) 2009; K. Oštir, Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologija 2, 1924, 374.

²⁸ U. Kahrstedt, Studien zur politischen und Wirtschafts-Geschichte der Ost- und Zentralalpen vor Augustus. Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1927; C. Patsch, RE IV (1901) 1219, pravi, da jo Strabon zamenjuje z Ljubljano. Prim. tudi B. Saria, Ljubljana pri Strabonu. *GMDS* 14, 1933, 140.

²⁹ F. Kos, *Gradivo* I pod št. 182, str. 224, op. 1; J. Kelemina, gl. op. 13.

³⁰ C. Patsch, RE IV (1901), 362; Pri Dio XLIX 37 tudi *Κόλοφ. Κόλοπος, Κό'οπα*.

³¹ P. Petru, gl. op. 25; M. Abramić, Poetovio. Ptuj (1925) 37; V. Škrabar, *Jahresh.* d. österr. Arch. Inst. 17, 1914, 155.

³² M. Ihm, Keltische Flussgottheiten. *Arch.-epig. Mitt.* 19, 1896, 78.

³³ B. Saria, Eine Emonenser Landsmannschaft in Savaria. *Pannonia* — Könyvtár 8, 1935, 1 ss.

³⁴ W. Aly, Strabon von Amaseia. *Antiquitas* 5, 1957, 283 ss; Strabon VII p. 313.

³⁵ Segm. IV 5: po risbi kaže, da se Sava združi z Dravo (ali Muro?) tik pred Sirmiumom in da tu pravokotno zavije na jug in se izliva v Jadransko morje pri *mansio Naronia* med postojankama *Spalato* in *Naronia*.

³⁶ K. Miller, *Itineraria romana*. Stuttgart (1916) 487.

³⁷ W. Tomaschek, RE I (1894) 1316; A. Degrassi, *Ricerche sui limiti della Giapidia*. Scritti vari di antichità, 754, je dokazal, da je to v prvi vrsti Snežnik, ni pa Velebit.

τὸ ταπεινότερον μέρος τῶν Ἀλπεών. Zato je lahko po Sariji Okra le prehod med Nanosom in Snežnikom³⁸ in ne Hrušica, ker je ta po virih že v Julijskih Alpah.³⁹ Kako daleč so segale Alpe, je možno določiti s Plinijem n. h. III, 143, kjer pravi »Saus ex alpihus placidior«, in po podatku, ki pravi, da izvira prvotna Nadiža pod *mons Picis*, ki ga moremo enačiti s Špikom. Tako bi bile *Alpes Iuliae*⁴⁰ oz. po starejših poimenovanjih *Alpes Venetae*⁴¹ predvsem gorovje med Bačo, Sočo in Nanosom ter Soro. Če išče F. Kos *mons Regis*⁴² na Nanosu, se to sklada s potekom pomembne ceste prek antičnih Julijskih Alp, po kateri so se pomikali Langobardi. Ptolomej pa nam sporoča, da sta pod Norikom tako Okra⁴³ kot *Karusadius*⁴⁴ in *Karuanka*.⁴⁵ Spričo njegovih mer so sicer možne tudi druge razlage,⁴⁶ toda že starejši avtorji so ugotovili, da je *Karusadius* Kras⁴⁷ in *Karuanka* današnje Karavanke.⁴⁸ Pri tem omenja Aly⁴⁹ možnost, da bi Strabonov *Tullon* bil pogorje med Dravo in Savo, morda celo Triglav, s čimer se približuje mnenju, ki ga je nakazal Schönleben⁵⁰ in zavrnil že Linhart,⁵¹ kjer pravita, da se je ohranil relikt *Tullona* v Tolminu. Drugi tak zapleten problem predstavlja *mons Cetius*, ki ga ima Ptolomej za mejno gorovje med Norikom in Panonijo in ga postavlja vse od zaselka *Cetium* do meje med Celjem in Ptujem. Ker pa na tej črti ni sklenjenega gorskega hrbta, je verjetno točna domneva, da gre za Dunajski les — Schneeberg vzhodno od naselja *Cetium*.⁵²

Od posegov, ki so bistveno vplivali na geografsko podobo naših pokrajin, bi v prvi vrsti opozorila na velike spremembe v hidrografskem si-

³⁸ RE XVII (1937) 1775.

³⁹ H. Philipp, RE XVII/2 (1937) 1774.

⁴⁰ C. Patsch, RE I (1894) 1604.

⁴¹ Ammianus Marcellinus 31, 16, 7: *Alpium Iuliarum, quas Venetas appellabat antiquitas*.

⁴² M. Kos, Zgodovina Slovencev. Ljubljana (1955) 27.

⁴³ O. Cuntz, Die Geographie des Ptolemaeus. Berlin (1923) 321, 3—5, 285, 13-14, 286, 1 in 289, 7—9.

⁴⁴ C. Müller, Ptolemaei Geographia I. Paris (1883) 285 ss in zemljevid 11; O. Cuntz, o. c. 165.

⁴⁵ P. Hitzinger, Über Mons Cetius und Caravancas. Mitt. d. Hist. Ver. f. Krain 10, 1855, 77; po O. Cuntz, o. c. 165 naj bi bil *Caravanca mons*, ker se pojavlja le v določenih vrstah rk., pogorje na obeh straneh postaje *Loncium* (Mauthern). Enači ga torej s pogorjem v Plöckenpassu. Težavo vidi tudi v tem, ker bi po navedenih merah ustrezala pogorju Okra, ki je na meji Istre. W. Aly l. c. enači po Schultenu (RE s. v. *Tullonium*) pogorje *Tullon* pri Strabonu s Karavankami in bi bil potem Strabonov *Apenninon* masiv Tur. Strabonovo mesto IV 6, 9 — p. 324, 22 — si Aly razlaga: Nad Karni leži *Apenninon* pogorje — Ture — z jezerom, ki se izliva v reko Isara — Eisack —, ki prejme drugo reko z imenom *Atagis* — Etsch? — in se izliva v Jadran. Iz istega jezera izvira še neka druga reka, ki se imenuje *Atesinos* — Inn — in teče v Istros — Donavo. Kajti tudi Istros se prične v teh pogorjih, ki so razčlenjena in ima mnogo vrhov.

⁴⁶ Na to je izčrpnje opozoril predvsem P. Hitzinger, o. c.

⁴⁷ C. Müller, o. c. 286, z navedbo literature.

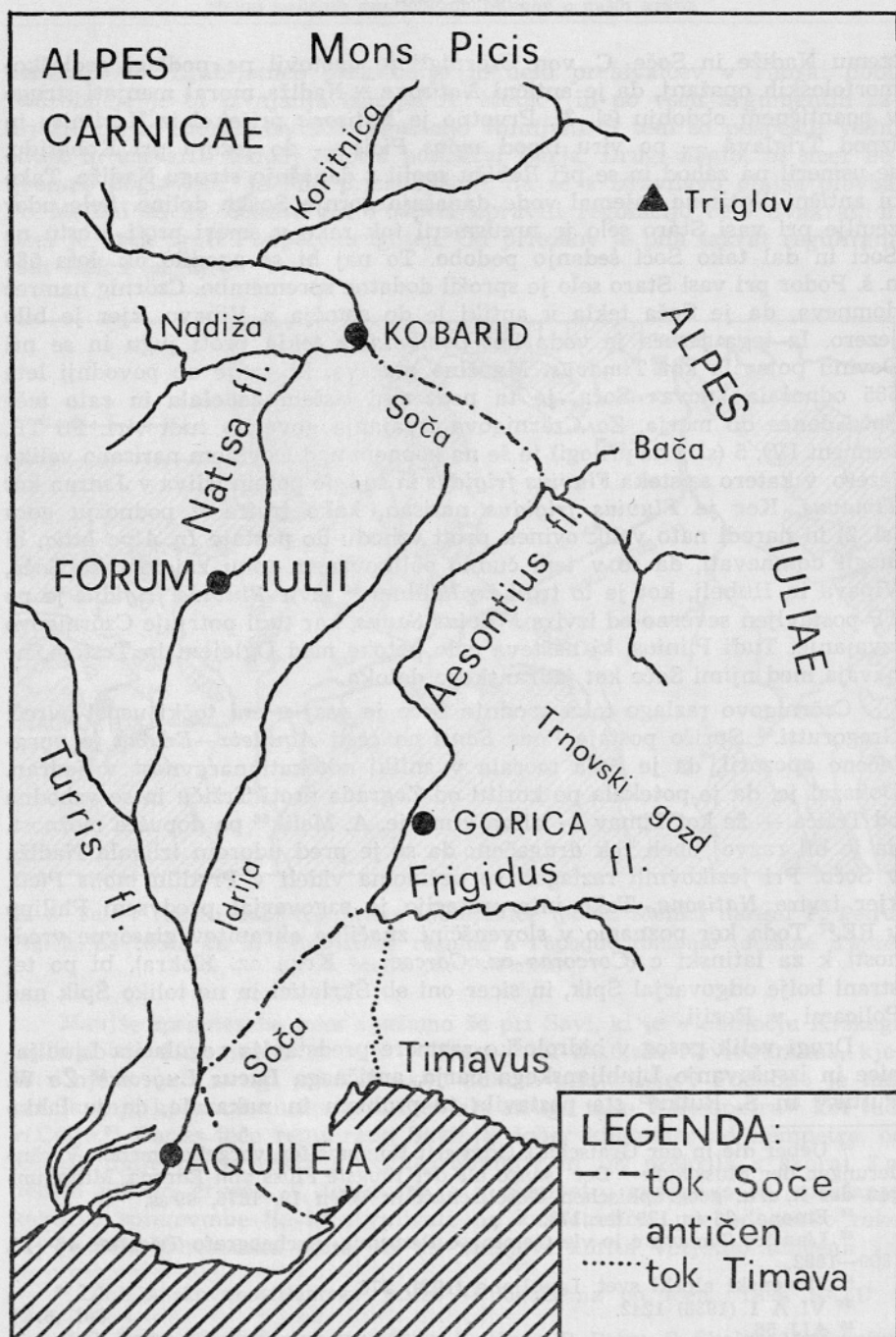
⁴⁸ C. Müller, o. c. 321, 3—5, z navedbo literature.

⁴⁹ o. c. 283.

⁵⁰ J. L. Schönleben, Carniola antiqua et nova, cum antiquorum locorum, urbium, montium, fluviorum etc. Labaci (1881) 76.

⁵¹ A. T. Linhart, Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs I. Laibach (1788) 54.

⁵² Po O. Cuntz 167 je njen južni del Konjiška gora; Ihm, RE III (1899) 2013; TIR, Tergeste 32: Schneeberg na Gornjem Avstrijskem.

Sl. 3. Prikaz poantičnih hidrografskih sprememb v Posočju po Czörnigu in Philippu (narisal P. Petru)

Fig. 3. Tableau des changements hydrographiques postantiques de la Vallée de la Soča, d'après Czörnig et Philipp (dessin de P. Petru)

stemu Nadiže in Soče. C. von Czörnig⁵³ je ugotovil na podlagi geološko-morfoloških opazanj, da je antični *Natisone* = Nadiža moral menjati strugo v poantičnem obdobju (sl. 3). Prvotno je *Natisone* pritekel iz Koritnice in izpod Triglava — po viru izpod *mons Picis* — do jezera pri Kobaridu, se usmeril na zahod in se pri Robiču spojil z današnjo strugo Nadiže. Tako bi antični *Natisone* zajemal vode današnje gornje Soške doline. Šele udor zemlje pri vasi Staro selo je preusmeril tok reke v smeri proti Mostu na Soči in dal tako Soči sedanjo podobo. To naj bi se zgodilo ok. leta 585 n. š. Podor pri vasi Staro selo je sprožil dodatne spremembe. Czörnig namreč domneva, da je Soča tekla v antiki le do sotočja z Vipavo, kjer je bilo jezero. Iz tega jezera je voda kot ponikalnica tekla proti jugu in se pri Devinu pojavila kot *Timavus*. Množina gradiva, ki ga je ob povodnji leta 585 odnašala »nova« Soča, je ta podzemni sistem zadelala in zato teče Soča danes do morja. Za Czörnigova izvajanja govorijo tudi viri. Po TP, segment IV), 5 (sl. 4 na prilogi) je še na kopnem nad Devinom narisano veliko jezero, v katero se steka *Fluvius frigidus* in se šele potem izliva v Jadran kot *Timavus*. Ker je *Fluvius frigidus* narisani, kako izvira v podnožju gora (sl. 2) in naredi nato velik ovinek proti vzhodu do postaje *In Alpe Iulia*, bi mogli domnevati, da so v tem čudno oblikovanem toku zajete tako Soča, Vipava in Hubelj, kot je to trdil že Müllner.⁵⁴ Izvir *Fluvius frigidus* je po TP postavljen severno od izvira *Fluvius Savus*, kar tudi potrjuje Czörnigovo izvajanje. Tudi Plinius, ki našteva celo potoke med Oglejem in Trstom, ne navaja med njimi Soče kot jadranskega dotoka.

Czörnigovo razlago toka spodnje Soče je vsaj v eni točki uspel ovreči Gregorutti.⁵⁵ Spričo postaje *Pons Sonti* na cesti *Aquileia—Emona* je upravičeno opozoril, da je Soča morala v antiki odtekat naravnost v Jadran. Dokazal je, da je potekala po koritu od Zagrada proti Tržiču in se vzhodno od Tržiča — že kot Timav — izliva v morje. A. Melik⁵⁶ pa dopušča možnost, da je bil razvoj obeh rek drugačen: da se je pred udorom izlivala Nadiža v Sočo. Pri jezikovnih razlagah so večinoma videli v Predilu *mons Picis*, kjer izvira *Natisone*. Tako interpretacijo je zagovarjal predvsem Philipp v RE.⁵⁷ Toda ker poznamo v slovenščini značilno ohranitev glasovne vrednosti k za latinski c (*Corcoras* oz. *Corcac* — Krka oz. Kokra), bi po tej strani bolje odgovarjal Špik, in sicer oni ob Škrlatici in ne toliko Špik nad Policami v Rezihi.

Drugi velik poseg v hidrološke razmere predstavlja regulacija Ljubljane in izsuševanje Ljubljanskega barja, antičnega *Lacus Lugeon*.⁵⁸ Že W. Puttik⁵⁹ in S. Rutar⁶⁰ sta postavila ta problem in nakazala, da je lahko

⁵³ Ueber die in der Grafschaft Görz seit Römerzeiten vorgekommenen Veränderungen der Flussläufe— Der Isonzo als der jüngste Fluss von Europa. Mittheilungen der k. u. k. geographischen Gesellschaft in Wien 19, 1876, 49 ss.

⁵⁴ Emona, 66 in 129 ter 178.

⁵⁵ L'antico Timavo e le vie Gemina e Postumia. Archeografo Triestino 16—18, 1890—1892.

⁵⁶ Slovenski alpski svet. Ljubljana (1954) 276.

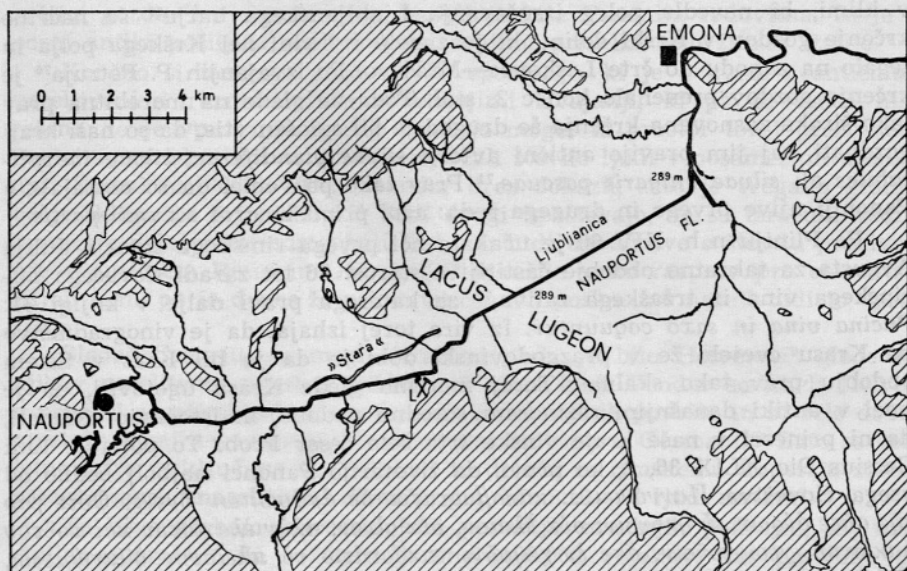
⁵⁷ VI A 1 (1933) 1242.

⁵⁸ AIJ 56.

⁵⁹ Die hydrologischen Geheimnisse des Karstes, Himmel und Erde 1890 — cit. po S. Rutar; pred Puttickom je to nakazal že P. Hitzinger, Slovenski romar 1858, 59.

⁶⁰ Zur Schifffahrt auf der Laibach. Mitt. d. Musealver. f. Krain 5, 1892, 65.

današnji tok Ljubljanice prek barja le delo prebivalcev v rimski dobi. Podrobneje je ta izvajanja izpeljal A. Melik⁶¹ in po vseh argumentih zaključil, da so morali izvršiti regulacijo Rimljani. S tem so pospešili vodni odtok in ustvarili temelj celotni posušitvi Barja. Drugi nagib, in sicer nedvomno poglavitni, je bilo prizadevanje, da se z izravnavo olajša plovba. Po Meliku so na odseku pri Podpeči opravili regulacijo celo dvakrat, in sicer je krak proti Podpeči drugoten. Od pritokov je bila takrat regulirana tudi Iščica (sl. 5).

Sl. 5. Tok v rimski dobi regulirane Ljubljanice (po A. Meliku narisal P. Petru)
Fig. 5. Le cours de la Ljubljanica régulée à l'époque romaine (dessiné d'après Melik par P. Petru)

Manjše spremembe toka opazamo še pri Savi, ki je v območju Krškega tekla dobre 4 km južno in se v velikem loku dotikala Neviodunuma, kjer so v njeni stari strugi pred kratkim odkrili pristanišče.⁶² Podobno je tudi pri Savinji, ki je od antike sem menjala strugo tako v Šempetru⁶³ kot tudi v Celju.⁶⁴ Danes teče regulirana Savinja dober kilometer od Šempetra, od 3. stol. dalje pa je tekla prek nagrobnikov in jih prekrila s skoraj 3 m debelo plastjo grušča. V tej zvezi je v Šempetru zanimivo še vprašanje, kako so spremembe Savinje vplivale na kasnoantični prehod preko reke, saj je bila itinerarska cesta ob tej menjavi korita verjetno uničena vse

⁶¹ Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem. Dela SAZU 5, 1946, 108.

⁶² P. Petru, Neviodunum v vodniku T. Knez, P. Petru, S. Škaler, Municipium Flavium Latobicorum Neviodunum. Novo mesto (1961).

⁶³ J. Klemenc, Vodnik po Šempetru. Spomeniški vodniki 1, Ljubljana (1961).

⁶⁴ V. Kolšek, Nekaj prispevkov k topografiji rimske Celeje. Celjski zbornik 5, 1959, 230.

do zaselka Groblje.⁶⁵ Ker so izvajanja geologa J. Rihteršiča, opravljena pred kratkim v Celju s sodobnimi metodami raziskav, pokazala, da leži nad antično Celejo deloma 4 m debela naslaga gruča,⁶⁶ je zelo verjetna tudi starejša domneva, da je tekla Savinja v antiki po Cankarjevi cesti.⁶⁷ To domnevo krepijo tudi arheološke najdbe v sedanji strugi Savinje, ki jih je registrirala V. Kolšek.⁶⁸

Vsi ti hidro- in geološki premiki v zemeljski zgodovini, kolikor zadeva antiko, so imeli vpliv na življenje mikreregije in na prilagajanje življenja novim razmeram. Od večjih posegov antike, ki so imeli gotovo odmev tudi v klimi, bi navedla poleg izsuševanja Ljubljanskega barja⁶⁹ še načrtno krčenje gozdov v Krški dolini, ki je zadelo vzhodni del Krškega polja in segalo na zahodu do črte Leskovec—Mraševo. Po izvajanjih P. Petruja⁷⁰ je krčenje gozdov prenehalo konec 2. stol. Toda ne glede na morebitna prav tako široka zasnovana krčenja še drugod je bil splošen vtis, da so naši kraji gozdnati, saj jim pravijo antični avtorji *silvae glandiferae*, *silvae inexplicabiles* ali *silvae vulgaris pascuae*.⁷¹ Prav tako pa vemo, da so obstajale v Panoniji njive prvega in drugega reda: *arvi primi* in *arvi secundi partis*.

Po Pliniju n. h. XIV 60 je učakala hči prvega rimskega cesarja Julija Avgusta za takratno obdobje častitljivo starost 86 let zaradi slovečega pucinskega vina iz tržaškega zaliva,⁷² za katerega pravi dalje v knjigi 31: *Pucina vina in saxo coquuntur*. Iz vira torej izhaja, da je vinogradništvo na Krasu cvetelo že v prazgodovinski dobi in da je bil Kras v tistem obdobju prav tako skalnat. Torej moremo glede Krasa ugotoviti, da je imel v antiki današnjim razmeram sorodno podobo, in istočasno sklepati, da ni prinesel v naše kraje vinske trte šele cesar Prob. To potrjuje tudi Cassius Dio XLIX 36, 2, ko pravi, da životarijo Panonci najbolj bedno od vsega človeštva. *Παννόνιοι... κακιβώτατοι διὰ ἀνθρώπων ὄντες. Οὕτε γὰρ γῆς οὔτε ἀέρων εὖ ἤκουσιν; οὐκ ἔλαιον, οὐκ οἶνον, πλὴν ἐλαχίστον κακίστου, γεωργοῦσιν, ἅτε ἐν χειμῶνι πικροτάτῳ τὸ πλεῖστον διατρώμενοι, ἀλλὰ τὰς τε κοιτὰς καὶ τοὺς κέγχρους καὶ ἐσθίουσιν ὁμοίως καὶ πίνουσιν.*

⁶⁵ A. Bolta, V. Kolšek, Arheološki spomeniki Savinjske doline. Vodniki po naravnih in kulturnih spomenikih 10, 1967.

⁶⁶ J. Rihteršič, Zgradba tal na širšem ozemlju mesta Celja in njihova uporabnost za gradbene namene. Celjski zbornik 4, 1958, 240.

⁶⁷ J. Orožen, Zgodovina Celja I. Celje (1927) 27.

⁶⁸ Dva miljnika iz Celja. AV 11-12, 1960-61 (1962) 147.

⁶⁹ Tacitus, ann. I 16: *ubi per nomen agrorum uligines paludum vel inculta montium accipiunt*.

⁷⁰ Evidenca najdišč, dragocen vir za reševanje arheološke spomeniške problematike. Varstvo spomenikov 8, 1960-61 (1962) 59.

⁷¹ Plinius, n. h. III 148; Salv., de gub. dei VI 10; Polyb. III 55, 9 in Strabon IV, 202.

⁷² Plinius, n. h. XIV 60: *Julia Augusta LXXXVI annos vitae Pucino vino rettulit acceptos non alio usa. Gignitur in sinu Hadriatici maris non procul Timavo fonte saxoso colle, maritimo adflatu paucas coquente amphoras*; XVII 31: *Pucina vina in saxo coquuntur*. Iz tega izhaja, da je vinogradništvo cvetelo na Krasu že v prazgodovini; C. Marchesetti, Del sito dell'antico Castello Pucino e del vino che vi cresceva. Archeografo Triestino 5, 1873, 431; A. Degrassi, Il confine nord-orientale dell'Italia romana. Diss. Bern. I, 6, 1954, 75 ss; P. Kandler, MZK 1, 1902, 221. *Castellum Pucinum* je ležal v tržaškem Krasu in je bil po Ptolemeju že v Istri in ne v območju Ogleja, po njegovih navedbah celo proč od obale; *castellum Pucinum* (oz. *Putium* ali *Potium*), *supra mare situm* omenja tudi listina iz let okoli 737 (Kos, Gradivo I pod št. 213).

Tako je zapisal med drugim tudi, da oni ne upoštevajo dobrih življenjskih razmer, niti sonca niti podnebja. Panonci ne goje oliv in ne pridelujejo vina, razen po moči manjvrednega in z revno kakovostjo. To pa zato, pravi nadalje Dio, ker je zima zelo ostra in zavzema velik del njihovega leta.⁷³ Odmev te, gotovo nekoliko pretirane fame srečujemo še pri opisu podnebja v Noriku pri Izidorju iz Sevilje (Etymologia XIV 4, 5): *inde ager frigidus et parcius fructuosus*. Vendar pa kažejo izsledki raziskav oglja, da je na območju Panonije prevladoval listnat gozd, da so bile vremenske razmere podobne današnjim, morda celo nekoliko toplejše. Po uspešni krčitvi gozdov⁷⁴ in izsuševanju barij⁷⁵ je bila Panonija rodovitna, če je v pozni antiki pošiljala med drugimi svojimi pridelki celo žito v Italijo.⁷⁶

Končno si moremo postaviti še vprašanje, ki je v zvezi z antičnimi poselitvenimi razmerami in dosedanjimi izvajanji, ki pa še daleč niso rešena; to je vprašanje, koliko ljudi je mogel ta prostor torej preživljati. Doslej so raziskovalci na splošno določali število ljudi v posameznih mestih, npr. Emoni na 8000—10.000, vendar brez dokazil, zato je tvegano graditi večje sklepe na tej podlagi.⁷⁷ Tudi drugi upoštevajo, da so izračuni vedno v zvezi z določenimi odstopanji. Zato so tudi ugotovitve o številu prebivalcev v antičnem Rimu in Germaniji⁷⁸ sprožile vrsto razprav *pro et contra*. Kljub temu pa je danes že primeren čas, da poskusimo načeti tudi to vprašanje.

Sledeč Cezarju, so mogli izračunati, da je bilo Helvetov⁷⁹ glede na njihov naselitveni prostor približno 7—8 na km². Vendar so imeli Helveti v primeri z našimi pokrajinami manj obdelovalnih površin in so šele dobro prestali preselitev iz prejšnjih domovanj in bitke z Germani.⁸⁰ Zato se verjetno lažje priključimo K. Völklu,⁸¹ ki določa za rimskemu imperiju sosednje germansko naselitveno območje povprečno 10—11 ljudi na km².

To bi v grobem ustrezalo tudi poprečju sosednjih pokrajin, saj nam Apijan sporoča,⁸² da so štelili Panonci 100.000 vojakov, kar pa velja po njegovem opisu predvsem za široko okolico Siska.⁸³ Vellej Patercul⁸⁴ pa

⁷³ Cassius Dio XLIX 36, 2.

⁷⁴ A. Mócsy, RE, suppl. IX (1962) 525.

⁷⁵ Sext. Aurelius Victor, Caes. 40, 9—10 (ed. Fr. Pichmayr); *cum agrum satis reipublicae commodantem caesis immanibus silvis atque emissio in Danubium lacu Pelsonae apud Pannonios fecisset*.

⁷⁶ A. Alföldi, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien II (1926) 62 in podatek pri sv. Ambroziju, ep. XVIII 21.

⁷⁷ Krebs, Densita e aumento della popolazione nell'Istria e in Trieste. Archeografo Triestino 2, 1906, 69.

⁷⁸ K. Pastenaci, Die Bevölkerungsdichte im alten Germanien. Germanien 1937, 110; za primerjavo k antičnemu obdobju glej navedbe v Forschungen in Salona I (1917) 139.

⁷⁹ L. Schmidt, Allgemeine Geschichte der germanischen Völker bis zur Mitte des 6. Jahrhunderts. Berlin (1909) 48.

⁸⁰ P. Petru, Hišaste žare, dokaz migracije keltskega plemena Latobici. AV 17, 1966 (1967) 361.

⁸¹ Zur Bevölkerungsdichte in alten Germanien. Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft (Amman Festgabe) 2, 1954, 178 — s številno literaturo.

⁸² Illyrike IV 22.

⁸³ Saj šteje sem le območje od Japodov do Drave.

⁸⁴ II 109: *Gentium nationumque, quae rebellaverant, omnis numerus amplius octingentis milibus explebat: ducenta fere peditum colligebantur armis habilia, equitum novem*.

pravi, da je bilo v panonsko-dalmatinskem uporu nad 800.000 ljudi ter da je vojska štela 200.000 pešcev in 900 konjenikov. Če je s številko 800.000 zajeto vse prebivalstvo, potem znaša razmerje 1:4; tako dobimo tudi neposredno število vseh Panoncev iz širše okolice Siska, ki površinsko približno ustreza Sloveniji. Če upoštevamo vse izračune, bi mogli določiti število antičnega prebivalstva Slovenije na 250.000. Do markomanskih vojn se je moglo število povzpeti — skupaj s prišleki in kolonisti — največ na 300.000. Od tega bi bilo približno četrтина meščanov, kamor štejemo kolonije, municipije in večje poštne postaje, drugo prebivalstvo pa bi bili kmetje in obrtniki s podeželja. Do tega sorazmerja nas pripelje morda nekoliko optimistična ocena prebivalstva Poetovione na 35.000, kot jo je opravil z vrednotenjem kapacitete vodovodov in vodnjakov prof. Klemenc.⁸⁵ Njemu gre priznanje, da je prvi poskusil resno znanstveno reševati tudi ta vprašanja iz antične preteklosti naših krajev.

RÉSUMÉ

Quelques notions géographiques antiques sur nos lieux

Pour l'évaluation de l'histoire plus ancienne du peuplement d'un espace au sens géographique, outre le paysage et ses formes, l'archéologue a encore besoin des données sur le climat d'alors, les eaux, la composition du sol, etc. Mais, bien sûr, dans la tradition antique nous ne trouvons pas ces données et les dénominations correspondantes des paysages au sens géographique actuel. C'est pourquoi, le traitement des conditions géographiques antiques et des possibilités de peuplement des régions aujourd'hui slovènes doit provenir des aspects plus larges de cet espace. La Slovénie se trouve au point de contact de quatre notions géographiques d'aujourd'hui: la péninsule balkanique, les excroissances des Alpes, la Pannonie et la péninsule des Apennins.

Si nous essayons de trouver dans la tradition antique la notion correspondante plus large pour la détermination géographique de notre territoire, nous voyons que c'est le nom d'Illyricum qui conviendrait le mieux. Bien que cette notion porte en soi une détermination politique, elle peut représenter aussi, d'après la description d'Appien, une notion géographique plus large. Dans le chapitre d'introduction de son Illyricum, il compte avec les Illyriens au sens plus large les peuples entre la Macédoine, la Thrace, le Danube, l'Adriatique et jusqu'au pied des Alpes. Ceci correspondrait à la notion de «Balkans continentaux», selon la détermination de cette région dans la géographie contemporaine du prof. J. Cvijić.

Pomponius Méla (II 3, 57), écrivain de la période de Claude, conclut bien cet espace à l'ouest lorsqu'il dit: *Tergeste intumo in sinu Hadriae situm finit Illyricum*. Les changements ultérieurs et les déplacements de cette frontière sur la Rižana, puis sur la Raša, ne peuvent réfuter la constatation qu'à l'époque de la transition de la préhistoire à l'antiquité, cet espace faisait partie des Illyriens et par là de l'Illyricum. Si par conséquent l'espace triestain était dans une de ses périodes historiques la fin de l'Illyricum, la frontière naturelle ne peut être

⁸⁵ J. Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki. Dela SAZU 4, 1950, 60 ss.

que sur le Timave sous la falaise escarpée de Duino. De l'ouest venait jusque là — précisément dans la période dont nous traitons — la *Gallia Cisalpina*, pour laquelle Cicéron dit dans les Philippiques (III 5, 13) qu'elle est la *flos Italiae*. L'Italie n'est pour lui ici qu'une notion géographique qu'il détermine politiquement dans le chapitre suivant eu égard à ces lieux comme le «*firmamentum imperii populi Romani*».

D'après Polybe, les habitants des alentours appelaient le Timave «la source et la mère de la mer». C'est la légende qui est liée à celui-ci. Géographiquement, le Timave représente la limite entre la plaine fertile et le monde karstique de l'arrière-pays adriatique, ce qui conditionnait aussi les différentes possibilités vitales des habitants de l'Illyricum. Les terrains plats enchaînés dans la roche de notre Karst ne permettaient qu'un peuplement isolé, ils forçaient à l'élevage du bétail et à une vie de tribu et de famille morcelée.

En Pannonie aussi les conditions étaient très similaires. Cassius Dio (XLIX 36, 2) décrit la Pannonie par ses propres expériences comme la région le long de la rive du Danube, du Norique à la Mézie. Appien (IV 22) en dit que c'est une région boisée qui s'étend des Japodes aux Dardanes. Les habitants ne vivent pas dans des villes, mais ils sont dispersés dans la campagne ou les hameaux. De cette description il s'ensuit que la vie en Pannonie ressemblait à celle de la région montagneuse des Balkans. Ici aussi les rivières et les marécages limitaient l'espace vital, créant la base d'une organisation par tribus.

Un géographe inconnu de Ravenne détermine, dans le Haut Moyen âge, les régions slovènes centrales en tant que *Carniola*. Pour Paulus Diaconus aussi, la *Carneola* est la patrie d'alors des Slovènes. Mais le nom de cette région est manifestement d'origine plus ancienne, parce qu'il est dérivé du nom de Carnus avec le suffixe *olus*. Cependant, le géographe de Ravenne, suivant le philosophe gothique Marcomir, connaît aussi l'appellation de *patria Carnech*.

Strabon et Hérodote indiquent déjà le rôle de passage de nos régions et le transit déjà développé dans la préhistoire. Notre espace est le lieu de rassemblement du trafic de l'est et du nord. Contrairement aux régions de l'Illyricum oriental et de l'espace alpin central, dont l'importance réside surtout dans la liaison du nord avec le sud, nos lieux ont expressément un rôle de liaison. Cela est attesté déjà par le fait qu'à travers nos lieux passe ladite route de l'ambre, mentionnée par Pline, et que près de Vrhnika s'y rattache la voie «hyperboréenne» Danube—Save. C'est justement de cette voie que parle aussi le conte des Argonautes, que nous relate Pline. Du transport des fardeaux de Nauport par les Alpes Juliennes nous parle aussi Strabon, qui dit dans son livre IV p. 207 que les Japodes, tribu illyro-celtique, habitent près de l'Okra. J. Šašel constate de ce fait que l'antique Nauportus avait un rôle décisif aussi bien dans les sphères commerciales que dans la sphère politique. Selon lui, il y avait ici déjà dans la préhistoire du temps des Celtes une vive activité de transport, qui fut encore plus expressive après la fondation d'Aquilée. De là provinrent aussi les avantages tels que le droit de péage, les douanes, le roulage, etc., qui créaient une source constante de revenus.

Nous devons des descriptions plus détaillées de nos lieux, qui nous transmettent toutefois des connaissances d'un caractère général, à Ptolémée et à Strabon pour la haute antiquité et au géographe inconnu de Ravenne pour l'antiquité avancée. Malheureusement, ces sources sont incomplètes, en sorte que les humanistes purent expliquer les noms géographiques particuliers à leur manière.

Digne de considération me semble cependant l'opinion de A. v. Premerstein et de S. Rutar, *Römische Strassen und Befestigungen in Krain*, Vienne 1899, 22, qu' Hérodiens 12, 8, dans sa description de l'expédition de Maximin Trax en 238, décrit la région de la station d'Acervo — où était alors la frontière italique — à Emona, qu'il appelle *πρωτὴ Ἰταλίας πόλις* et plus loin encore à l'ouest.

Dans la suite de l'article on trouve les noms antiques des lieux, des rivières et des montagnes.

Parmi les interventions qui ont essentiellement influé sur le tableau géographique de nos régions, je ferais remarquer en premier lieu les grands changements survenus dans le système hydrographique de la Nadiža et de la Soča. C. von Czörnig a constaté, à la base des observations géologico-morphologiques, que l'antique *Natisone* = Nadiža a modifié son cours dans la période postantique. Primitivement, le *Natisone* arrivait de la Koritnica et de dessous le Triglav — d'après la source, de dessous le *mons Picis* — coulant jusqu'au lac près de Kobarid, se dirigeait vers l'ouest et près du Robič s'unissait au cours actuel de la Nadiža. Ainsi, l'antique *Natisone* engloberait les eaux de l'actuelle vallée supérieure de la Soča. Ce n'est que l'éboulement de la terre près du village de Staro selo qui changea la direction du cours de la rivière vers Most na Soči, donnant ainsi à la Soča son image actuelle. Cela se serait passé aux environs de l'année 585 de notre ère. L'effondrement près du village de Staro selo déclencha des changements additionnels. Czörnig suppose, en effet, que la Soča ne coulait dans l'antiquité que jusqu'au confluent avec la Vipava, où il y avait un lac. De ce lac, l'eau coulait comme eau souterraine vers le sud, apparaissant près de Duino sous le nom de *Timavus*. La grande quantité de matériaux, emportés par la «nouvelle» Soča lors de l'inondation de 585, combla ce système souterrain et c'est pour cette raison que la Soča coule aujourd'hui jusqu'à la mer. Les sources aussi témoignent en faveur des allégations de Czörnig. D'après TP segment IV, 5, encore sur la terre ferme au-dessus de Duino est dessiné un grand lac, dans lequel s'écoule le *Fluvius frigidus* et seulement après il se déverse dans l'Adriatique sous le nom de *Timavus*. Comme le *Fluvius frigidus* est dessiné de façon à montrer comment il prend sa source au pied des monts et fait ensuite un grand détour vers l'est jusqu'à la station *In alpe Iulia*, on pourrait supposer que dans ce cours étrangement formé sont englobés également la Soča, la Vipava et le Hubelj, comme le prétendait déjà Müllner. D'après TP, la source du *Fluvius frigidus* est placée au nord de la source du *Fluvius Savus*, ce que confirme aussi les indications de Czörnig. Même Pline, qui énumère jusqu'aux ruisseaux entre Aquilée et Trieste, n'indique pas parmi eux la Soča comme affluent adriatique.

Gregorutti a réussi à réfuter au moins en un point l'explication de Czörnig du cours de la Soča inférieure. Eu égard à la station de *Pons Sonti* sur la route d'*Aquileia-Emona*, il a fait remarquer à juste titre que dans l'antiquité la Soča devait se déverser directement dans l'Adriatique. Il a prouvé qu'elle coulait dans son lit de Zadrag vers Tržič (Monfalcone) et qu'à l'est de Tržič elle se déversait dans la mer déjà comme Timave. Melik cependant admet la possibilité que l'évolution des deux rivières fut différente: qu'avant l'éboulement, la Nadiža se déversait dans la Soča. Dans les explications linguistiques, on voyait en général dans le Predil le *mons Picis*, où le *Natisone* prend sa source. Une telle interprétation était défendue avant tout par Philipp dans RE. Mais comme nous connaissons en slovène la conservation caractéristique de la valeur du son k pour le latin c (*Corcoras* ou *Corcac* — Krka ou Kokra), c'est Špik qui corres-

pondrait le mieux — plutôt le Špik dans la Škrlatica que celui qui se trouve au-dessus des Police dans la Rezia.

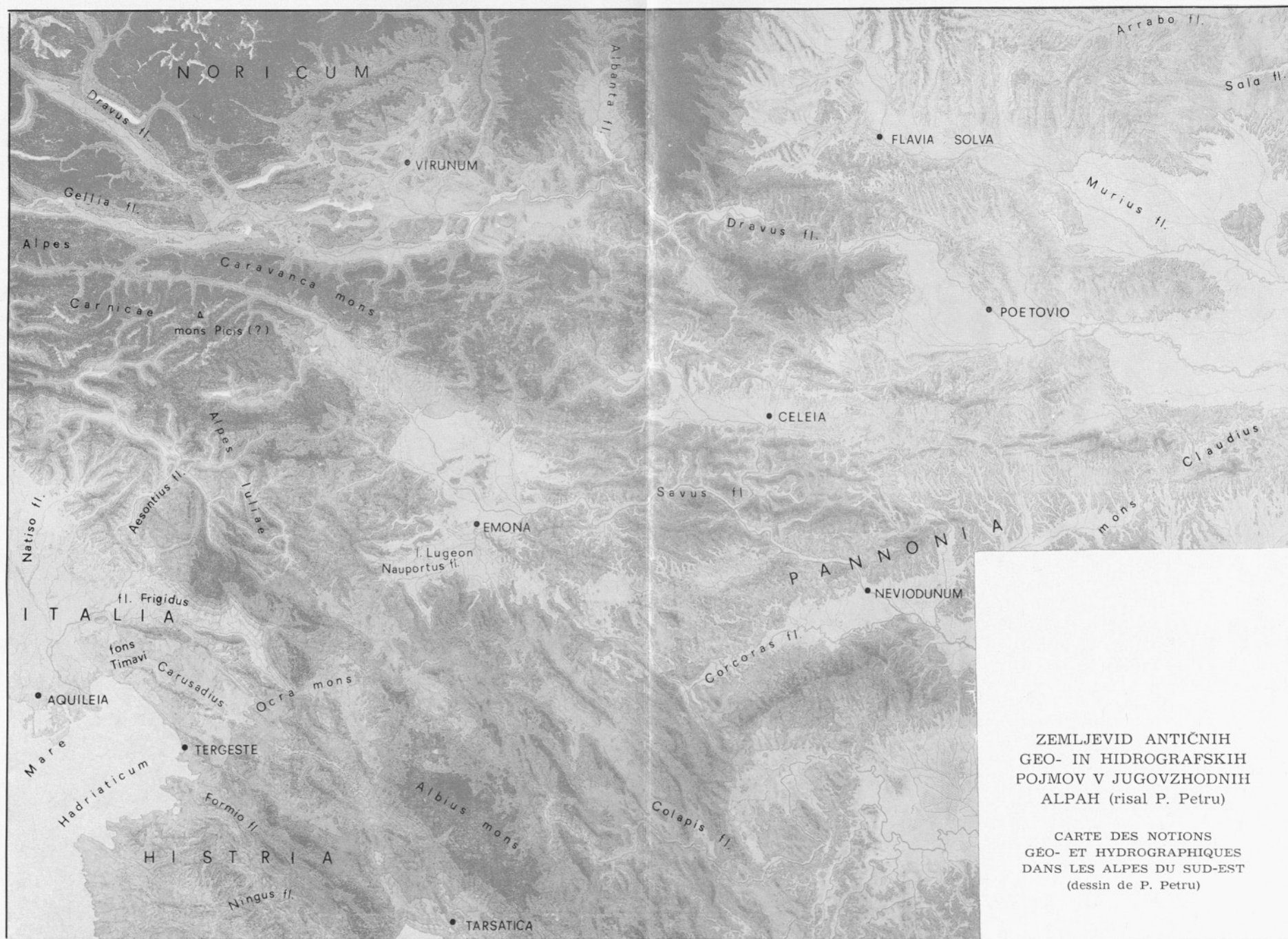
Une autre grande intervention dans les conditions hydrologiques est représentée par la régulation de la Ljubljanka et le drainage du marais de Ljubljana, l'antique *Lacus Lugeon*. Déjà W. Puttik et S. Rutar avaient posé ce problème et montré que le cours actuel de la Ljubljanka à travers le marais ne peut être que l'oeuvre des habitants de l'époque romaine. Ces déductions ont été faites plus en détail par A. Melik qui, après avoir donné tous les arguments, a conclu que la régulation a dû être effectuée par les Romains. Par là, ils ont accéléré l'écoulement de l'eau et créé la base du dessèchement entier du Marais. Un autre motif, et cela certainement le plus important, fut l'aspiration à une amélioration de la navigation par l'aplanissement. Selon Melik, dans le secteur près de Podpeč, ils ont procédé à la régulation même deux fois et le bras vers Podpeč est secondaire. Parmi les affluents, on régula alors aussi l'Iščica.

Tous ces déplacements hydro- et géologiques dans l'histoire terrestre, concernant l'antiquité, eurent une influence sur la vie de la microrégion et sur l'adaptation de la vie aux nouvelles conditions.

D'après Pline N. h. XIV, 60, Julia Augusta atteignit l'âge respectable pour l'époque de 86 ans, grâce au vin fameux de Pucine de l'arrière-pays triestain, pour lequel il dit dans le livre plus loin XVII, 31: *Pucina vina in saxo coquuntur*. De cette source il ressort donc que la viticulture était déjà florissante dans le Karst à l'époque préhistorique et que le Karst était également rocheux à cette époque-là. Donc, en ce qui concerne le Karst, nous devons constater que dans l'antiquité il présentait un tableau analogue aux conditions d'aujourd'hui, et en même temps conclure que ce n'est pas seulement l'empereur Probus qui a apporté la vigne en nos lieux. Ceci est confirmé aussi par Cassius Dio XLIX 36, 2, lorsqu'il dit que les Pannoniens mènent la vie la plus misérable au monde et qu'ils produisent un vin de qualité inférieure, parce que l'hiver est très rude. Nous trouvons encore un écho de cette renommée certainement un peu exagérée dans la description du climat du Norique chez Isidore de Séville (*Etymologia* XIV, 4, 5). Après le défrichage des forêts et le drainage des marais, effectués avec succès, la Pannonie fut fertile. En effet, dans l'antiquité avancée, elle envoyait entre autres produits même du blé en Italie.

Finalement, nous devons encore nous poser une question qui est en liaison avec les conditions de peuplement antiques et les dérivations faites jusqu'ici et qui sont loin d'être résolues; c'est la question de savoir combien de monde cet espace pouvait faire vivre. Jusqu'ici, les chercheurs déterminaient le nombre des habitants dans les villes particulières, par ex. à Emona 8 à 10.000, cela cependant sans preuves; c'est pourquoi il est hasardeux d'édifier des conclusions d'une certaine importance sur cette base. Appien nous communique que les Pannoniens comptaient 100.000 soldats, ce qui vaut d'après sa description pour les alentours plus vastes de Sisak. Velleius Paterculus dit par contre qu'il y eut dans la révolte pannonienne-dalmate 800.000 hommes et que l'armée comptait 200.000 fantassins et 900 cavaliers. Si le chiffre de 800.000 englobe toute la population, la proportion envers les hommes armés est de 1 : 4; ainsi on obtient indirectement aussi le nombre de tous les Pannoniens des alentours plus vastes de Sisak, qui correspondent par la superficie à la Slovénie. Par le même calcul on pourrait fixer le nombre de la population antique de la Slovénie à un peu moins de 300.000 habitants. Sur ce nombre, le quart environ seraient les citadins, où

l'on compte les colonies, les municipales et les stations postales plus importantes, tandis que le reste de la population serait formé par les paysans et les artisans de la campagne. Cette proportion nous amène à une évaluation quelque peu optimiste peut-être de la population de Poetovio à 35.000 habitants, telle qu'elle a été faite par le prof. Klemenc, par l'estimation des conduites d'eau et des aqueducs. C'est à lui que revient aussi l'honneur d'avoir essayé le premier, par un accès scientifique sérieux, de résoudre ces questions du passé antique de nos lieux.

ZEMLJEVID ANTIČNIH
GEO- IN HIDROGRAFSKIH
POJMOV V JUGOVZHODNIH
ALPAH (risal P. Petru)

CARTE DES NOTIONS
GÉO- ET HYDROGRAPHIQUES
DANS LES ALPES DU SUD-EST
(dessin de P. Petru)

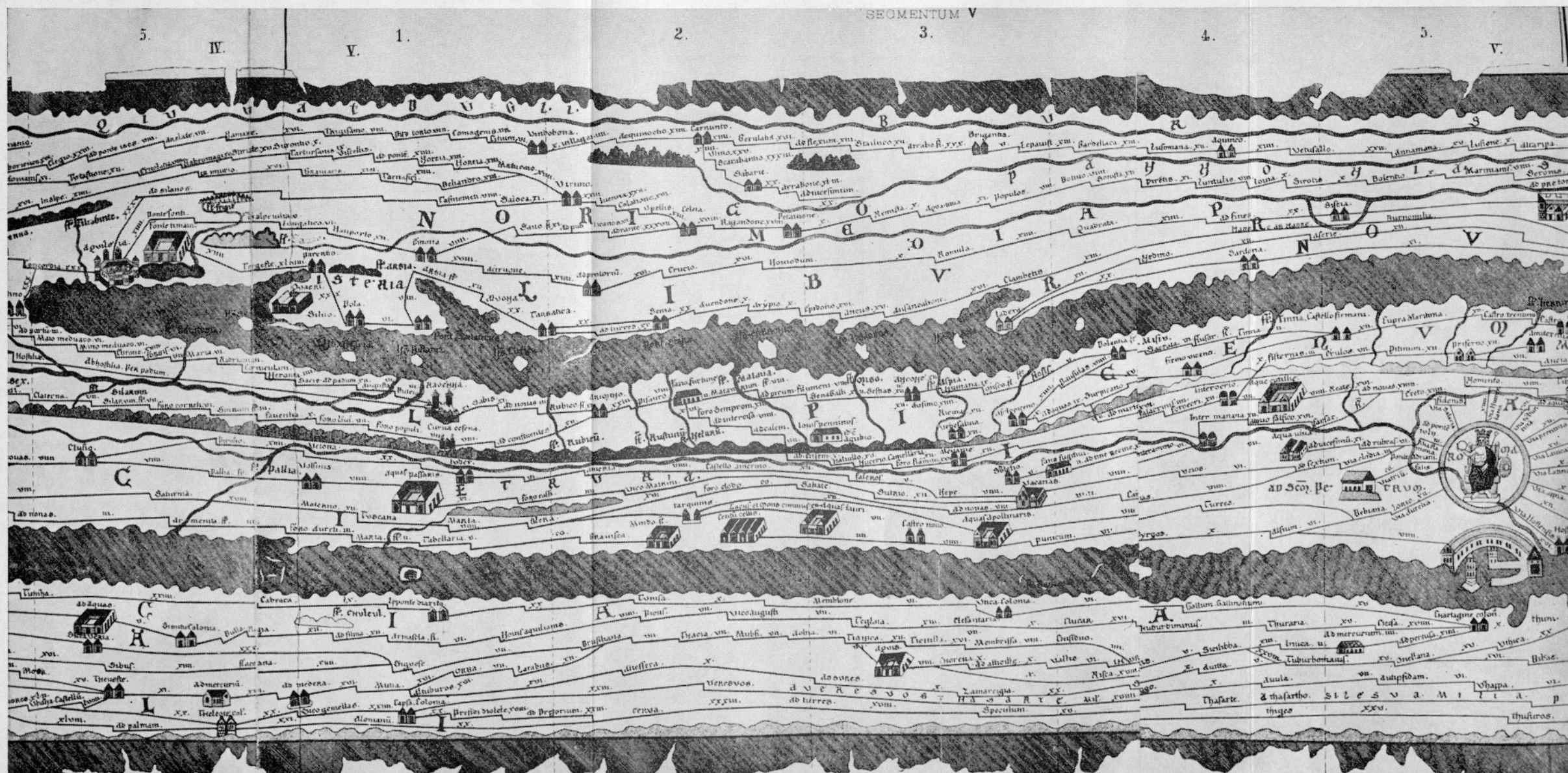
S. PETRU

NEKAJ ANTIČNIH ZEMLJEPISNIH POJMOV
O NAŠIH KRAJIH

QUELQUES NOTIONS GÉOGRAPHIQUES
ANTIQUES SUR NOS LIEUX

Priloga — Annexe

Sl. 4. Tabula Peutingeriana, segment V, 1—5

Fig. 4. Tabula Peutingeriana, segment V, 1—5

S. PETRU

NEKAJ ANTIČNIH ZEMLJEPISNIH POJMOV
O NAŠIH KRAJIH

QUELQUES NOTIONS GÉOGRAPHIQUES
ANTIQUES SUR NOS LIEUX

Slika — Figure 4

